

Cumhuriyet Halk Partisi'nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhalif Grup: Otuzbeşler

Kadri UNAT*

Özet

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümünden sonra İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına ve CHP Genel Başkanlığına seçilmesi hem Türk siyasal yaşamı açısından hem de CHP açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi altında geçen ve Milli Şef dönemi olarak da bilinen bu dönem, Mayıs 1950'ye kadar devam etmiştir.

İnönü döneminin kuşkusuz en önemli gelişmesi Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçilmesidir. Bu süreçte Demokrat Parti gibi yeni siyasal partiler kurulmuş ve iktidar-muhalefet ilişkileri yeni bir çehreye bürünmüştür. Aynı dönemde CHP, kendi içinde de birtakım çatışmalara ve çekişmelere sahne olmuştur. Ağustos 1947'de Başbakan Recep Peker'e karşı Nihat Erim önderliğinde ortaya çıkan Otuzbeşler hareketi bunun en önemli örneğidir. Söz konusu çatışmanın özü tek-parti zihniyeti ile demokratik zihniyet arasındaki mücadeleye dayanmaktadır. Bu bağlamda Otuzbeşler hareketinin, çok partili siyasal yaşama geçiş sürecinde CHP'deki değişimi tetikleyen unsurlardan birisi olduğunu söylemek mümkündür.

***Anahtar Kelimeler:** CHP, Demokrasi, Nihat Erim, Otuzbeşler, Recep Peker, İsmet İnönü.*

A Unique Opponent Group in Republican People's Party: Thirtyfives Abstract

After the death of Atatürk on 10th November 1938, İsmet İnönü was elected as the President of Turkish Republic and the Head of the Republican People's Party.

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Görevlisi.

Thus a new era began not only for Turkish political scene but also for Republican People's Party. This era, which is also known as the "National Leader Era", was under the influence of the Second World War and lasted until May 1950.

The most significant progress of the Inonu's era is the transition to multi-party system in Turkey. In this period new political parties such as Democratic Party were established and power-opposition relations turned into a new aspect. In the same period, Republican People's Party witnessed various conflicts and arguments in its own right. In August 1947, the Thirtyfives movement which had emerged under the leadership of Nihat Erim against to Prime Minister Recep Peker is the most significant example of these conflicts. The conflict basically depends on the dispute between the single-party system and democratic mentality. In this context, it's possible to claim that the Thirtyfives movement is one of the accelerator factors in the variation of Republican People's Party in the transition period to the multi-party system.

Key Words: *Democracy, Ismet Inonu, Nihat Erim, Recep Peker, Republican People's Party, The Thirtyfives.*

Giriş

9 Eylül 1923'te Mustafa Kemal Paşa başkanlığında kurulan *Halk Fırkası*, 10 Kasım 1924 tarihli Fırka Grubu toplantısında *Cumhuriyet Halk Fırkası* adını almıştır.¹ 1935'te toplanan Dördüncü Büyük Kurultayda kabul edilen nizamnamede ise fırkanın adı *Cumhuriyet Halk Partisi* olarak kabul edilmiştir.²

Kurulduğu andan itibaren hemen her alanda köklü bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirmeyi amaçlayan Cumhuriyet Halk Partisi gelişim aşamaları açısından düşünüldüğünde; milli güçleri bir merkezde toplayan bir cemiyetten (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) siyasi bir partiye geçiş, bu kimliğin tek ve otoriter bir partiye dönüşümü ile İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından çeşitli iç ve dış sebeplerle demokratik rejimin kurucusu/unsuru olma gibi bir dönemlendirme yapmak mümkündür.³

Atatürk döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde ve dolayısıyla Türkiye'nin siyasal yaşamında çeşitli dönüşümlere neden olan ve aynı zamanda partinin içinden çıkan iki muhalif hareket vardır. Bunların birincisi, 17 Ka-

¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Doğan Kardeş Yay., İstanbul, 1952, s. 560.

² *CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 89.

³ Tunaya, *a.g.e.*, 560.

sım 1924'te Kazım Karabekir başkanlığında kurulan *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*'dır ki, Takrir-i Sükûn Kanunu'na istinaden 4 Haziran 1925'te kapatılmıştır.⁴ İkincisi ise bizzat Atatürk'ün isteği doğrultusunda 12 Ağustos 1930'da Fethi Okyar tarafından kurulan *Serbest Cumhuriyet Fırkası*'dır. Ancak, Atatürk döneminde çok partili siyasal yaşama geçiş açısından ikinci girişim olarak kabul edilen bu deneme de başarısız olmuş ve 17 Kasım 1930'da fırka kendini feshetmiştir.⁵ Böylelikle, 1945'e kadar devam edecek olan tek-parti dönemi başlamıştır.⁶

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümünün ardından İsmet İnönü'nün hem cumhurbaşkanlığına hem de CHP genel başkanlığına seçilmesi sadece CHP açısından değil Türkiye açısından da yeni bir dönemin başlangıcı olarak ele alınabilir. Çünkü İnönü, Atatürk'ün ölümü üzerine partinin yeni genel başkanını seçmek üzere 26 Aralık 1938'de toplanan olağanüstü parti kurultayında *Değişmez Genel Başkan* seçilirken *Milli Şef* unvanını da almıştır.⁷ Böylece, İnönü değişmez genel başkanlık sıfatı ile bir yandan parti ve meclis üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmaya yönelik çaba sarf ederken, diğer yandan dönemin adeta modası olan *şef* unvanını alarak halk üzerindeki etkisini arttırmaya çalışmıştır.⁸

İnönü döneminin ayırt edici özelliklerinden biri de, Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçişin bu sıralarda gerçekleşmiş olmasıdır. Ancak dikkate değer bir diğer gelişme, 1946-1950 yılları arasında kurulan muhalif partilerin, başka bir deyişle parti dışı muhalefetin yanı sıra, belki de çok partili

⁴ Tefvik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)**, C. I, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 293-314.

⁵ Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

⁶ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 293.

⁷ Kurultayda Atatürk'e de "Ebedi Başkan" unvanı verilmiştir. **CHP Tüzüğü (26.12.1938 tarihinde Üsnomal toplanan Büyük Kurultay tarafından onaylanmıştır)**, Recep Ulusu Basımevi, Ankara, 1938, s.3.

⁸ İnönü'nün "Milli Şef" unvanını almasında iki temel etken vardır. Bunların birincisi, iki savaş arası dönemde adeta moda olan, içte ve dışta saygınlıkları yüksek tek partili şef sistemlerinin (Almanya'da Hitler-Führer, İtalya'da Benito Mussolini-Duçe ve İspanya'da Franco-Caudillo gibi) etkisidir. İkincisi ise Atatürk'ün ölümü ile ortaya çıkan iktidar boşluğunu kapatmaya çalışmaktır. Bkz. Cemil Koçak, **"Siyasal Tarih", Yakınçağ Türkiye Tarihi**, C. I, (Haz. Sina Akşin-Bülent Tanör-Korkut Boratav), Milliyet Kitaplığı, İstanbul, s.164-165.

siyasal yaşama geçişe hazırlık süreci olarak ele alınabilecek olan bir parti içi muhalefetin ortaya çıkmaya başlamış olmasıdır.⁹

Olağanüstü kurultayda gerçekleştirilen diğer bir düzenlemeyle hükümeti ve partiyi denetlemek üzere parti üyelerinden oluşan bir *Müstakil Grup*'un kurulması kararlaştırılmıştır. Kurultay Umumi Heyeti tarafından seçilecek olan 21 milletvekilinden oluşması öngörülen grubun asıl başkanı *Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü*'dür. İnönü, nizamnameye uygun olarak, kendisini temsil etmek üzere bir Müstakil Grup Reis Vekili tayin etmiştir.¹⁰

Grubun kurulması, hem hükümet hem de parti üzerinde bir denetim mekanizması oluşturulması düşüncesinden doğmuştur. Nizamnameye göre; *Müstakil Grup* devlet işlerinin düzgün bir şekilde gerçekleştirilmesini, parti nizamname, program ve kurultay kararlarının en iyi şekilde uygulanmasını meclis grubuna tabi kalmaksızın denetleyecekti. Ancak diğer taraftan grup üyelerinin, parti grup toplantılarına katılma hakkına sahip olmakla birlikte fikir beyan etme ve oy kullanma hakkına sahip olmadıkları da nizamnamede yer almaktadır.¹¹

Dolayısıyla *Müstakil Grup*, CHP açısından önemli bir reform denemesi olmasına rağmen, İkinci Dünya Savaşı ortamında tek-parti rejiminin keskinleşmesine de bağlı olarak oldukça sönük kalmış, gerçek bir muhalefet işlevi görmemiş ve bir denetleme organı olarak faaliyet gösterememiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra 1946'da toplanan CHP Olağanüstü Kurultayında da kaldırılmıştır.¹²

Kuşkusuz Türk siyasal yaşamının dönüm noktalarından biri, çok partili siyasal yaşama geçiş sürecidir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde tüm dünyada siyasal gelişmeler yeni bir boyut kazanırken Türkiye de bu süreçten

⁹ Aslında Cumhuriyet Halk Partisi, seçmenlere nispeten tercih hakkı tanımak için 1931 ve 1935 seçimlerinde CHP üyesi olmayan adayların seçilmesine imkân tanıyan "müstakil mebusluk" uygulamasını başlatmış, hatta 1931 seçimlerinde 22 seçim bölgesinde 30 milletvekilliği için, 1935 seçimlerinde de 16 seçim bölgesi için 16 müstakil adaylık belirlemiştir. Ancak 1939 Mayısında toplanan CHP Beşinci Kurultayı, müstakil mebusluk uygulamasına son vererek parti bünyesinde bir Müstakil Grup kurulmasını öngörmüştür. Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım(1923-1945)**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 170-172.

¹⁰ **CHP Nizamnamesi (Beşinci Büyük Kurultayın 1 Haziran 1939 tarihindeki toplantısında kabul edilmiştir)**, Ankara, Ulus Basımevi, 1939, s. 28.

¹¹ Aynı yer.

¹² Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1938-1945)**, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.321.

etkilenmiş ve iç içe girmiş çeşitli iç ve dış dinamiklerin etkisiyle demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır.¹³

1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 21 Temmuz Seçimleri

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 19 Mayıs 1945 tarihli nutkunda, cumhuriyet rejiminin ortaya çıkarmış olduğu halk hükümeti şeklinin her bakımdan gelişeceğini ve savaşın zorunlu kıldığı şartlar ortadan kalktıkça Türkiye'nin siyasal ve kültürel hayatında demokratik prensiplerin daha fazla ön plana çıkarak yerleşeceğini vurgulamıştır.¹⁴ Böylece İnönü, hem batılı demokrasilere hem de Türk halkına Türkiye'de demokratik rejime geçileceği mesajını vermiştir.

Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçişte hemen herkesin belleğindeki temel bilgi Demokrat Parti'nin kuruluşu ve faaliyetleridir. Bununla birlikte çok partili siyasal yaşama geçişte ilk kurulan parti Nuri Demirağ'ın Milli Kalkınma Partisi'dir. Ancak bu parti kendisinden beklenen gelişmeyi gösterememiş ve siyasetteki varlığını da uzun süre devam ettirememiştir.

Türkiye'yi çok partili siyasal yaşama taşıyan asıl siyasal örgütün, Demokrat Parti olduğu konusunda hemen herkes hemfikirdir. Mayıs 1945'te TBMM'de Çiftçi Topraklandırma Kanunu görüşülürken CHP içindeki muhalefet iyice belirginleşmeye başlamıştır. Bu gelişmenin ardından Demokrat Parti'nin kuruluşuna giden süreçte yaşanan belki de en önemli gelişme, *Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan*'ın 7 Haziran 1945'te parti meclis grubu başkanlığına sundukları *Dörtlülük*

¹³ İkinci Dünya Savaşı sırasında uygulanan savaş ekonomisi ve buna bağlı olarak halktan alınan yeni vergilerin neden olduğu toplumsal tepki iç etkenlerin başında gelirken, bunu CHP'nin memur ve liberal aydınların desteğini kaybetmeye başlaması takip etmiştir. Önemli bir iç etken de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren iş başında olan CHP'nin ciddi bir yıpranma sürecine girmiş olması ve bu nedenle de siyasal yaşamı ve kendini yeniden yapılandırma yoluna gitmesidir. Dış etkenler açısından ise; dikkate alınması gereken; savaş ABD, İngiltere ve Fransa gibi demokratik rejimlere sahip devletlerin kazanmış olmasıdır. Diğer taraftan, Sovyet Rusya'nın 1 Mart 1945'te Türkiye ile 1925'te imzalamış olduğu dostluk atlaşmasını tek taraflı feshettiği bildirmesi, yüzünü zaten Batı'ya çevirmiş olan Türkiye'nin başta ABD olmak üzere Batı dünyasıyla ilişkilerini geliştirmesini hızlandıran ana etken olmuştur. Dolayısıyla yeni dünya düzeni içinde yerini alabilmesi için Türkiye'nin Batı'nın hemen her alandaki standartlarını benimsemesi neredeyse zorunlu olmuştur. Taner Timur, **Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 23; Cem Eroğul, "*Çok Partili Düzenin Kuruluşu*", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 114.

¹⁴ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.229.

rır'dir.¹⁵ Ancak uzun tartışmalara sebep olan taktir, parti meclis grubu tarafından reddedilmiştir. Bu gelişmeden hemen sonra 22 Eylül'de toplanan CHP Divanı, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'yü, Vatan gazetesinde yayınlanan yazılarının parti prensiplerine aykırı bulunduğu gerekçesiyle partiden ihraç etmiştir.¹⁶ 24 Eylül'de de Celal Bayar hem milletvekilliğinden hem de CHP'den istifa etmiştir.¹⁷ Kısa bir süre sonra CHP Divanı Refik Koraltan'ı da partiden ihraç etmiş ve böylece, taktirin sahipleri partiden uzaklaştırılmıştır.¹⁸

CHP içindeki ayrışmanın kimseden gizlenemeyecek bir şekilde somutlaştığı günlerde, İsmet İnönü, 1 Kasım 1945 tarihli TBMM'yi açış nutkunda, günün değişen koşullarına uygun hale getirmek için tek partili sistemde önemli siyasi düzeltmeler yapmaya hazırlandığını vurgulamıştır. İnönü aynı nutukta, sistemdeki temel eksikliği güçlü bir muhalefet partisinin olmamasına bağlamış ve demokratik ortamın oluşması sayesinde yeni siyasi partilerin kurulabileceğini ilan etmiştir.¹⁹ Türkiye'de çok partili siyasetin Pandora kutusunu açan da bu konuşma olmuştur.²⁰

Tüm bunlar yaşanırken, yeni bir siyasal parti kurmaya yönelik çalışmalarını yoğunlaştıran Dörtlü Taktir sahipleri,²¹ 7 Ocak 1946'da *Demokrat Parti*'yi, resmen kurmuşlardır.²² Böylece, Demokrat Parti de daha önce Tür-

¹⁵ Milli hâkimiyetin tek tecelli yeri olan TBMM'de, gerçek bir murakabe ortamının sağlanmasına ve demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve Anayasasının halkçı ruhunu takyid eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de bu amaçların gerektirdiği düzenlemelerin hemen yapılmasını öngören *Dörtlü Taktir*'in tam metni için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C.II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 440.

¹⁶ **BCA** 5/27/17.

¹⁷ Cemil Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti**, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 693.

¹⁸ **BCA** 6/28/7.

¹⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 7, C. 20, s. 7.

²⁰ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul, 2007, s.25.

²¹ Tevfik Rüştü Aras ile Zekeriya Sertel arasında İstanbul'da yeni bir parti kurma çerçevesinde 1945'te gerçekleşen görüşmeden sonra, Aras'ın Ankara'daki evinde Celal Bayar, Adnan Menderes ve Sertel'in katılımıyla ilk toplantı da yapılmıştır. Parti'nin amacı ve programı üzerinde durulan bu toplantıda partinin adının da *Cumhuriyet Demokrat Partisi* olması öngörülmüştür. Geniş bilgi için bkz. M. Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım(1905-1950)**, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1968, s. 261-268.

²² Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş(1946-1950)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, s. 41.

kiye'de kurulan birçok parti gibi halk içinde gelişen bir hareketten doğmayı, TBMM ve CHP içinden meydana çıkmıştır.²³

7 Ocak 1946 günü Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü artık Türkiye için geri dönmeyecek bir süreç yani, çok partili siyasal yaşam resmen başlamıştır. Bundan sonra meclis içinde ve dışında bir murakabe ortamı oluşmaya başlamış, daha doğrusu Türkiye'de, iktidar-muhalefet ilişkileri yeni bir çehreye bürünmeye başlamıştır.

Programını demokrasi ve liberal ekonomi politikaları şeklinde belirleyen Demokrat Parti, örgütlenme konusunda da oldukça hızlı davranmıştır. Nitekim tek-parti döneminde Celal Bayar hizbinde yer alan CHP'li milletvekilleri birer ikişer Demokrat Parti'ye geçerken, Mart 1946'ya geldiğinde Demokrat Parti, on altı il ve otuz altı ilçede örgütlenme işini tamamlamıştır.²⁴

Böyle bir ortamda, seçim meselelerini bir karara bağlamak ve partinin işleyişini liberalleştirmek amacıyla 10 Mayıs 1946'da CHP Olağanüstü Kurultayı toplanmıştır. Türk siyasal yaşamı ve CHP açısından oldukça önemli kararların alındığı kurultayda; İnönü'nün *Değişmez Genel Başkanlık ve Milli Şef* unvanları kaldırılırken, DP'nin kurulmasıyla geçerliliğini yitirmiş olan Müstakil Grup feshedilmiştir. Ayrıca 1947'de yapılması öngörülen genel seçimlerin 1946'da ve tek dereceli yapılması kararlaştırılmıştır.²⁵

Söz konusu düzenlemeler, Demokrat Parti'nin kurulmasının bir sonucu olduğu kadar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da egemen olan demokrasi anlayışının da bir yansıması olarak ele alınabilir. Zira artık Avrupa'da Hitler ve Musollini gibi *Führer* ve *Duçe* olarak kutsanan liderler yoktu.

Her ne kadar Demokrat Parti, erken seçim kararı alınmasına karşı çıkmış ve seçimlere katılmama yönünde tehditkâr bir tutum takınmışsa da CHP erken seçim kararından geri adım atmamış, DP de örgütlenmesini tam anlamıyla tamamlamamış olmasına rağmen, seçimlere katılma kararı almış ve yoğun bir seçim kampanyasına girişmiştir.

²³ Karpat, **a.g.e.**, s.239.

²⁴ Yusuf Kemal Tengirşenk, Refik Şevket İnce, Emin Sazak, Ethem Menderes gibi isimler bu sıralarda CHP'den DP'ye geçen milletvekilleri arasında yer alırken, Samsun, Aydın, Ankara, Burdur, Manisa, İzmir, İstanbul, Bursa, Çanakkale ve Tokat illeri de DP şubelerinin açıldığı ilk yerler arasında yer almaktadır. Bkz. Goloğlu, **a.g.e.**, s.43-44.

²⁵ Ahmad, **a.g.e.**, s. 43-44.

İki parti arasındaki çatışmanın had safhaya ulaştığı bir ortamda, 21 Temmuz 1946 tarihinde Türkiye’de ilk defa yapılan *tek dereceli ve çok partili* seçimler sonucunda; CHP 397 milletvekilliği ve DP 61 milletvekilliği kazanırken, 4 bağımsız milletvekili de TBMM’de yer almaya hak kazanmıştır.²⁶ Ancak *açık oy-gizli tasnif* usulünün uygulandığı bu seçimleri DP’liler kabul etmeyerek şikâyet ve itirazlara başlamışlardır. Hatta DP sandık temsilcileri, raporlarında DP’nin 279, CHP’nin 168 aday kazandığını iddia etmişlerdir.²⁷ Ancak bu itirazlar, tartışmalar ve restleşmeler, siyasal ortamın gerilmesine neden olmaktan öteye geçememiş ve seçim sonuçlarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Tam aksine, iktidar-muhalefet ilişkileri daha en başından itibaren güven ortamından uzak bir şekilde seyretmeye başlamış ve gelecekteki gergin siyasetin temelleri atılmıştır.

CHP ile DP arasında seçimlere dair tartışmalar devam ederken, TBMM 5 Ağustos 1946’da ilk toplantısını yaparak çalışmalarına başlamıştır. DP örgütünün yurt çapında giderek genişlemesi ve halkın desteğini almaya başlaması karşısında CHP, bir tercih yapmak durumunda kalmıştır. CHP için, muhalefetin en kısa zamanda ortadan kaldırılması veya kitlelerin desteğini kazanmak için demokratikleşme ve liberalleşme yolunda bir açılıma gidilmesi gibi iki seçenek bulunuyordu. Bu seçeneklerin tartışıldığı bir ortamda, İnönü kan değişikliğine giderek, yeni dönemde hükümeti kurma görevini sertlik yanlısı ve tek-parti rejiminin sıkı taraftarı olarak bilinen Recep Peker’e vermiştir. Böylece CHP, muhalefetin hükümete tabi olmasını ve kendisine karşı başlatmış olduğu saldırılardan vazgeçmesini sağlamak amacıyla bir sindirme politikası başlatmıştır.²⁸

Hilmi Uran anılarında bu konuya birçok araştırmacıdan farklı yaklaşmıştır. Uran, İnönü’ye başvekillik için Recep Peker’i kendisinin önerdiğini ve bunun üzerine Peker’in başvekilliğe getirildiğini, ancak İnönü’nün bu tercihte pek de istekli olmadığını aktarmaktadır.²⁹ Nitekim İnönü, Peker’in

²⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, **Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2007)**, TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s.7; Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim(1922-1971)**, C.II, (Haz. Erol Şadi Erdinç), Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997, s.1363.

²⁷ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, (Der. İsmet Bozdağ), İstanbul, 1986, s. 62.

²⁸ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, (Çev. Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.312; Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973)**, **Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s.133.

²⁹ “*Reisicumhur, Peker’e hiç de istekli görünmüyordu ve onun geçimsizliğinden ve kaba hareketlerinden endişe edilebileceğini saklamıyordu...*” Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti**,

tek-parti rejimi taraftarı ve sertlik yanlısı olduğunu bildiğinden dolayı ona karşı tedbir alma konusunda gecikmemiş ve kendisine parti genel başkan vekilliği görevini vermeyerek, Şükrü Saraçoğlu'nu bu göreve uygun görmüştür. Oysa başvekillerin aynı zamanda parti genel başkan vekili olmaları Atatürk döneminden beri süregelen bir gelenektir. Giritlioğlu ise, genel kabulün aksine Recep Peker'in tek parti rejimi taraftarı olmadığını, kültür seviyesi yüksek, vatansever ve demokratik rejimin kurulmasını isteyen bir siyasetçi olduğuna vurgu yapmaktadır. Bunun yanında Peker demokratik rejime geçilmesi için uygun ortamın henüz söz konusu olmadığını düşünmektedir.³⁰ Nitekim kısa bir süre sonra Peker ve etrafında kümelenen, aynı zamanda "müfrit" diye adlandırılan grup, çok partili siyasal yaşama ayak uyduramamış ve parti içi muhalefet karşısında tutunamayarak, parti üzerindeki etkilerini kaybetmiştir.³¹

21 Temmuz seçimleri sonrasında, CHP ile DP arasında gittikçe tırmanmakta olan gerginlik 1947 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Başbakan Recep Peker'in Adnan Menderes'in konuşmasını, "*psikopat bir ruh halinin yansıması*" şeklinde değerlendirmesi sonucunda had safhaya ulaşmış ve DP milletvekilleri toplu halde meclisi terk etmiştir.³²

Çok Parti Hatıralarım(1908-1950), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 368.

³⁰ Fahri Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii**, C.I, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s.201.

³¹ Aydemir, **a.g.e.**, C. II, s. 456.

³² Adnan Menderes'in; "...*Bu bütçe kanununun gerekçesi çok kısıdır. Ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Maliye Bakanı'nın beyanlarında ve komisyon raporunda yeterince bilgi yoktur. Öteden beri alışılmış usullerin bırakılarak açıklık sağlayıcı, incelemeyi kolaylaştırıcı usul ve şekillerin uygulanması gerekir. ...Ve bütçe, samimi değildir. Denk diye meclise getirilen bütçeler, yıl sonunda büyük açıklar vermektedirler. Bu husus, bütçelerin kesin hesaplar ile karşılaştırılmasında kolayca meydana çıkmaktadır. Vasıtasız vergilerin oranları yükseltilmelidir. Kazanç vergisi daha adaletli bir sisteme dayatılmalıdır. Muamele vergisi hafifletilmelidir. Hayvanlar vergisi kaldırılmalıdır. Hükümetin programında belirtilen işlerin bu bütçe hesaplarına göre yapılmasına imkan yoktur....*" şeklinde devam eden konuşmasını yapmasından hemen sonra söz alan Recep Peker; "*Sayın arkadaşlarım, Demokrat Parti adına dinlediğimiz Adnan Menderes'in sesinde kötümser ve psikopat ve mariz karanlıklar içinde şanlı bir milletin arkada bıraktığı karanlıklardan azametli bir boşluk halinde ifade bulan ruh halinin yankılarını dinledik...*" şeklinde karşılık vermiştir. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, Cilt 3, s. 15-23; Recep Peker'in ne dediğini pek anlayamayan Emin Sazak'ın "*Bize pis köpek dedi arkadaşlar. Bize pis köpek dedi, gidelim, terk edelim.*" şeklinde tepkisi üzerine DP'liler TBMM'yi terk etmiştir. Tokar, **a.g.e.**, s.156.

Bu sırada ülkenin dört bir yanından gönderilen telgraflar Demokrat Parti'nin Meclis'i boykot etme kararını desteklemiş, hatta bazıları Recep Peker'i istifaya bile davet etmiştir.³³ İplerin iyice gerildiği bu ortamda, ünlü iş adamı Üzeyir Avunduk'un araya girmesiyle İnönü, Demokrat Parti'nin önde gelenlerini Çankaya'ya davet etmiş ve 22 Aralık 1946'da Recep Peker ile bir araya getirmiştir.³⁴ Hükümet ile muhalefet partisi arasında bir nevi hakemlik rolünü üstlenen İnönü, iki gün sonra DP liderlerinden Celal Bayar ile Fuat Köprülü'yü Çankaya'da tekrar ağırlayarak sorunu çözmeye çalışmış, yayınlacağı tebliği onlarla paylaşmıştır. İnönü'nün 26 Aralık'ta Anadolu Ajansı tarafından yayınlanan tebliğinden sonra DP'liler, 27 Aralık'ta Meclis'teki yerlerini almışlar ve geçici de olsa taraflar arasındaki gerginlik bir kenara bırakılmıştır.³⁵

DP bu gelişmeden kısa bir süre sonra, 7 Ocak 1947'de, ilk büyük kongresini toplamış ve ortamın yeniden gerilmesine sebep olan *Hürriyet Misakı*'nı yayınlamıştır. Misak özetle; anayasaya aykırı kanunlar ile seçim kanununun tadil edilmesi ve Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının aynı kişi tarafından yürütülmemesi gerektiği şeklinde üç temel maddeden oluşuyordu.³⁶ DP'liler bu taleplerin kabul edilmemesi durumunda mücadelelerini Meclis dışında devam ettirecekleri tehdidinde de bulunuyorlardı.

DP kongresinin toplanması, CHP tarafından önceleri olumlu karşılanırken, Hürriyet Misakı'nın yayınlanmasından sonra iktidar-muhalefet ilişkileri, İnönü'nün tüm çabalarına rağmen tekrar gerilmeye başlamış ve 1947 yılı Başbakan Recep Peker ile DP kurmayları arasındaki söz düellolarına sahne olmuştur.³⁷

³³ Karpat, **a.g.e.**, s. 263.

³⁴ Toker'e göre, 1946-1950 yılları arasında iniş çıkışlı devam eden partiler arası ilişkilerde arabuluculuk görevi üstlenen dört isim vardır. Bunların görünürde olanları, CHP'li Hamdullah Suphi Tanrıöver ile DP'li Adnan Adıvar iken, perde arkasında dönemin iki önemli işadamı Vehbi Koç ve Üzeyir Avunduk yer almıştır. Bkz. Toker, **a.g.e.**, s. 135.

³⁵ İnönü'nün tebliği; "... Karşılıklı saygı ve iyi niyetin vücuduna, her iki tarafla yakınlıktan dolayı, kesinlikle emin olduğunu bildiren Cumhurbaşkanı; şikâyet gösterilerinin yeter görülmesini ve Meclis'teki normal çalışmanın sağlanmasını taraflardan rica etmiştir." şeklinde bitmektedir. Bkz, **Ulus Gazetesi**, 27 Aralık 1946.

³⁶ İsmet İnönü, **Defterler(1919-1973)**, (Haz. Ahmet Demirel), C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 445.

³⁷ 1947 yılının ilk yarısında CHP-DP arasında türlü gerilimlerin yaşanmasına sebep olan gelişmelerin başlıcaları; DP'nin Şubat 1947'de yapılan Muhtar Seçimlerine katılmaması, yine DP'nin 1947 Ara Seçimlerine katılma konusunda tereddüt etmesi ve katılmama kararı alması, Sıkıyönetimin uzatılmasına dair itirazlardır. Recep Peker ile Celal Bayar arasındaki tartışma

CHP'nin kendi içinde birtakım fikir ayrılıklarının gün yüzüne çıkmaya başladığı bu süreçte, parti içindeki ılımlı kanat DP'ye ve basına açık vermemek amacıyla, istemeyerek de olsa Peker'i bir süre daha desteklemeye devam etmiştir. Ancak Mayıs ayına gelindiğinde CHP içindeki fikir ayrılıkları kendini iyice hissettirmeye başlamıştır.³⁸ Bir tarafta Recep Peker'in başını çektiği ve *Pekerciler* şeklinde isimlendirilen tek-parti rejimi taraftarları, karşılarında ise demokratik rejimin bir an önce yerleşmesi gerektiğine inanan *mutediller* yer almıştır.

Bu sıralarda Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçiş sürecini etkileyen önemli bir gelişme de ABD Kongresi'nin demokrasi ve hürriyetleri korumak amacıyla Yunanistan ile Türkiye'ye askeri yardımda bulunmak üzere kabul ettiği *Truman Doktrini*'dir. ABD'de yardım konusu görüşülürken Türkiye'nin siyasal sistemiyle ilgili olarak hem *Temsilciler Meclisi*'nde hem de *Senato*'da yoğun tartışmalar yaşanmıştır. ABD basınında oldukça geniş yer bulan bu konu üzerindeki tartışmalar, yardımın baskı rejimlerine karşı demokrasiyi korumak amacını güttüğü, oysa Türkiye'de demokratik bir rejimin olmadığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken, 12 Nisan 1947'de bir Amerikan heyeti Ankara'ya gelmiş ve sonuçta ABD Kongresi yardım kanununu onaylamıştır.³⁹

Yardım antlaşmasının yoğun gündem oluşturduğu bu sıralarda İnönü, Haziran ayından itibaren Devlet Başkanı olarak tekrar hakem rolünü üstlenmiştir. Bir yandan DP liderleriyle çeşitli görüşmeler yapan ve DP'lilerin istekleri ile beklentilerini dinleyen İnönü, öte yandan DP liderlerinin dokunulmazlıklarını kaldırmayı, hatta Adnan Menderes/Refik Koraltan gibi isimleri tevkif ettirmeyi ve DP'yi kapattırmayı bile düşünen Recep Peker'i sürece adapte etmeye çalışarak gerilimi giderme yönünde çaba harcamıştır.⁴⁰

için bkz. Rıfki Salim Burçak, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş(1945-1950)**, Olgaç Yayınevi, 1979, s. 119-126.

³⁸Hürriyet Konyar, **CHP, Ulus ve Kemalist İlkeler**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999, s.61.

³⁹Karpat, **a.g.e.**, s. 275-276.

⁴⁰10 Mayıs 1947'de CHP ve DP milletvekillerinden oluşan bir heyet İngiltere'ye iyi niyet ziyaretinde bulunmuştur. Heyette CHP'den *Hüseyin Cahit Yalçın*, *Nihat Erim*, *Nurullah Esat Sümer*, *Fuat Sirmen*, *Esat Uras* ve *Sait Odyak*, DP'den ise, *Fuat Köprülü* ve *Enis Akaygen* yer almıştır. Yolculuk sırasında Nihat Erim ile Fuat Köprülü arasında sıcak bir diyalog kurulmuş ve partiler arasında daha ılımlı bir siyaset izlenmesi gerektiği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Heyetin Türkiye'ye dönmesinden sonra da Nihat Erim'in telkinleri sonucunda İnönü, heyetin tamamını Çankaya'ya yemeğe çağırarak iki parti arasındaki buzların erimesine katkıda bulunmaya çalışmıştır. Nihat Erim, **Günlükler (1925-1979)**, C. I, (Haz. Ahmet Demi-

Ancak İnönü'nün tavrı da netleşmiş gibidir. Denilebilir ki, bundan sonra İnönü demokrasiye geçiş sürecini hızlandırmak için, parti içindeki ılımlılar gibi, Peker'den uzak bir tavır sergilemeye başlamıştır.

İnönü'nün son hakemliği olarak kabul edilen bu temasların sonucunda Temmuz 1947'de yayınlamış olduğu *12 Temmuz Beyannamesi*⁴¹, demokrasiye geçiş sürecinin kırılma noktalarından biridir. Öyle ki, 21 Temmuz 1946'da yapılan ilk çok partili seçimlerle başlayan geçiş sürecinin *12 Temmuz Beyannamesi* ile sona erdiği genel bir kabuldür.⁴²

Sonuç olarak *12 Temmuz Beyannamesi*, bir yanı sıra ABD ile ilişkilerdeki ilerleme ve yardım kararının çıkmasıyla koşut değerlendirilmelidir. Beyannamenin yayımlandığı gün, ABD ile Türkiye arasında yardım anlaşmasının imzalanması rastlantı değildir.

İsmet İnönü beynamede, süreçle ilgili tavrını gayet net bir şekilde ortaya koyarak, rejimin teminatı olacağını ifade etmiştir. Üzerinde durulması gereken nokta, DP'nin ihtilalci bir oluşum olmadığını vurgulamasıdır ki, böylelikle İnönü, Başbakan Peker'in iddialarını boşa çıkarmıştır. Ancak bu durum, Devlet Başkanı olmasının yanı sıra CHP Başkanı da olan İnönü ile Hükümet Başkanı Recep Peker arasında bir çatışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çünkü Peker'e göre, siyasi partiler arasında herhangi bir hakemin bulunması antidemokratiktir. Hükümet partisi seçimler sonucunda halktan devleti yönetme yetkisini alır ve vekâleten aldığı bu yetkiyi diğer siyasi partilerle yarışarak kullanmakla görevlidir. Dolayısıyla partiler arasında karar verme yetkisine sahip olan tek hakem seçim zamanında oy kullanan halktır. Üstelik, CHP Başkanı İnönü, kendisini Cumhurbaşkanlığına seçmiş olan partisinin üstünde ve dışında olamazdı.⁴³

Peker'in bu görüşlerine karşılık, CHP içinde bulunan ılımlıların, beyannameyi oldukça olumlu karşıladıkları dikkat çekmektedir. İlimli kanadın başını çeken isim Nihat Erim, *12 Temmuz Beyannamesi* ile ilgili düşüncelerini Ulus'taki yazısında şu şekilde ifade etmektedir: “*Bilindiği üzere 12 Temmuz beyannamesiyle memleketimiz partiler hayatında yürekleri sadece yurt sevgisi ile çarpan vatandaşları ferahlatan bir hava esmeye başlamıştır.*

rel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 134; İnönü, **a.g.e.**, C. I, s. 454-455; Toker, **a.g.e.**, s. 180-185; Aydemir, **a.g.e.**, C. II, s. 457-458.

⁴¹ **Ulus, Vatan, Cumhuriyet, Tanin**, 12 Temmuz 1947; **Ayın Tarihi**, Temmuz 1947, s. 15-18.

⁴² Nihat Erim, “*İnönü'yü Dinledikten Sonra*”, **Ulus**, 19 Temmuz 1947; Karpat, **a.g.e.**, s. 257.

⁴³ Karpat, **a.g.e.**, s. 282-283.

Cumhurbaşkanı, bu sıfatına pek yakışan bir teşebbüsle partiler mücadelesini vatandaşlar arasında düşmanlık duygularını kökleştirmeyecek bir çağıra sokmuştur."⁴⁴

DP saflarında da *12 Temmuz Beyannamesi* olumlu karşılanmıştır. Celal Bayar beyannameyi tarihi değere sahip, iyi niyet ve ileri görüşlülüğün yansıması olan bir belge olarak değerlendirirken, Fuat Köprülü de İnönü'nün beyannamesini, "*Memlekette yeni bir hayat neşesi yaratacaktır...*" şeklinde karşılamıştır.⁴⁵

2. Otuzbeşler

12 Temmuz Beyannamesi, çok partili siyaset yaşama geçişte geri dönülmez bir süreci başlatırken, partiler arası ilişkileri yeniden şekillendiren ve yumuşatan bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Muhalefeti teminat altına alan beyanname aynı zamanda, hem CHP'de hem de DP'de yer alan aşırıların tasfiye edilmelerinin önünü açmıştır.⁴⁶

12 Temmuz Beyannamesi iktidarın bir icraatı iken, iktidardaki CHP'nin yanı sıra DP'de de değişim ve dönüşüme yol açmıştır. Öyle ki, Demokrat Parti mensupları arasında beliren fikir ayrılıklarından dolayı, Celal Bayar hemen İstişari Kongre'yi (Küçük Kongre) toplantıya çağırılmış ve 20 Temmuz'da toplanan kongrede, *Fiili Neticelere İntizar* isimli belge oybirliğiyle kabul edilmiştir. Ancak parti içindeki dalgalanmaların durulmaması üzerine, önce Sadık Aldoğan ve dört DP'li partiden ihraç edilmiştir. Ardından dört yönetim kurulu üyesi de partiden uzaklaştırılmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken parti içi kaynamalar sona ermemiş ve on DP'li milletvekili parti genel kurulunu tahakkümle suçlayarak Meclis'te *Müstakil Demokratlar Grubu*'nu kurmuş ve böylelikle DP'den ayrılmışlardır.⁴⁷

CHP içindeki fikir ayrılıkları da bu sıralarda iyice belirginleşmeye başlamıştır. *12 Temmuz Beyannamesi* yayınlanana kadar CHP birlik ve bütünlük içindeymiş gibi bir görüntü sergilemeye özen göstermiştir. Ancak, DP'ye karşı güç kaybetmemek için dikkatle üzerinde durulmaya çalışılan bu durum

⁴⁴ Nihat Erim, "*Bundan Sonrası*", **Ulus**, 15 Temmuz 1947.

⁴⁵ Fuat Köprülü'nün bu değerlendirmesini Kuvvet gazetesinden aktaran Toker, **a.g.e.**, s. 187.

⁴⁶ CHP'de beyannameyi hoş karşılamayanların başında Başbakan Recep Peker gelirken, DP saflarında Sadık Aldoğan ve Osman Bölükbaşı gibi isimler beyannameyi kabul etmenin DP'nin bir muvazaa(danışık, danışıklı) partisi olduğunu ispatladığını savunmuşlardır. Goloğlu, **a.g.e.**, s. 173.

⁴⁷ *Müstakil Demokratlar Grubu*, 1948 yılında Fevzi Çakmak'ın genel başkanlığında *Millet Partisi*'ni kurmuştur. Bayar, **a.g.e.**, s. 90-91; Çavdar, **a.g.e.**, C. I, s. 462.

12 Temmuz Beyannamesi'nin yayınlanmasından sonra neredeyse imkânsızlaşmıştır. Çünkü Beyanname'den dolayı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Başbakan Recep Peker arasındaki anlaşmazlık iyice hissedilmeye başlanmış ve Peker'in istifa edeceğine dair söylentiler yoğunlaşmaya başlamıştır.⁴⁸

Bu süreçte hem parti içi hem de parti dışı muhalefet tamamen Recep Peker üzerinde yoğunlaşmış gibidir. DP, CHP'den birtakım yeni imtiyazlar elde etmek ve Peker'i köşeye sıkıştırarak istifa etmesini sağlamak amacıyla deyim yerindeyse CHP'yi bir tarafa bırakarak eleştirilerini Peker Hükümeti üzerinde yoğunlaştırmıştır.⁴⁹

Bu sıralarda CHP'de üç farklı grubun varlığından söz etmek mümkündür.⁵⁰ Birincisi, *12 Temmuz Beyannamesi*'ni olumsuz karşılayan Recep Peker ve bir kısım milletvekilinin oluşturduğu gruptur. Peker, dört bir yandan parti içi ve parti dışı eleştirilere maruz kalıp, İnönü'den de beklediği desteği göremeyince, Milli Şef'e karşı bir parti içi faaliyet yürütmeye başlamıştır.⁵¹ Böylece Peker partilileri kendi görüşleri etrafında toplayarak gücünü arttırmaya çalışmıştır.

İkincisi, Faik Ahmet Barutçu etrafında kümelenen gruptur. Bu grup Recep Peker ve taraftarlarının partiyi ele geçirmek gibi bir düşünceye sahip olduklarından hareketle Peker'e karşı cephe almış durumdadırlar.

Üçüncüsü ise *mutediller* olarak bilinen ve Nihat Erim ve Tahsin Banguoğlu gibi isimlerin başını çektiği gruptur. Grup, *12 Temmuz Beyannamesi*'ni desteklemiş ve demokrasinin bir an önce yerleşmesi için gerekli adımların bir an önce atılması gerektiğini savunmuştur. Bu grubu oluşturan kişilere göre, söz konusu sürecin işlemesine Recep Peker engel olmaktadır.

Recep Peker de *12 Temmuz Beyannamesi*'nden sonra Başbakanlık görevini sürdürmeyeceğinin farkına varmış olacak ki; 4 Ağustos'ta İnönü ile yaptığı görüşmede istifa etmek istediğini açıklamış, ancak İnönü ile Meclis

⁴⁸ Recep Peker, *12 Temmuz Beyannamesi*'ni yayınlanmadan önce görmüş ve bir takım değişikliklerin yapılması talebinde bulunmuştur. İnönü de Peker'in istediği tüm değişiklikleri neredeyse tamamen yapmış ve beyannameyi o şekilde yayınlamıştır. Ancak buna rağmen Peker bu girişime yürekten katılmamıştır. Uran, *a.g.e.*, s. 381.

⁴⁹ Toker, *a.g.e.*, s.196.

⁵⁰ Metin Toker bu grupların, *Pekerciler*, *Faik Ahmet Barutçu ve etrafındakiler* ile *Otuzbeşler* grubu olduğunu ifade ederken; Nihat Erim CHP içinde eskiden beri var olan gruplardan bahsederken bunları; *Pekerciler*(sayıları 20-30 civarında), *Şevket Rasih Hatiboğlu ve arkadaşları*(6-7 kişi civarında) ile *Otuzbeşler* şeklinde tasnif etmektedir. Bkz. Toker, *a.g.e.*, s. 195; Erim, *a.g.e.*, C. I, s. 307.

⁵¹ Toker, *a.g.e.*, s.197.

açılana kadar iş başında kalma konusunda mutabakata varmışlardır.⁵² Tam bu sıralarda *İstanbul Gazeteciler Cemiyeti* tarafından Cumhurbaşkanı İnönü'ye, kapanmış olan *Tasvir* gazetesinin açılmasını rica eden bir mektup yazılması, İnönü ile Peker arasındaki anlaşmazlığı adeta somutlaştırmıştır. İnönü, mektubu sıkıyönetim komutanlığıyla görüşülmek üzere Recep Peker'e göndermişse de Peker, bu isteği yerine getiremeyeceğini bildirmiştir. Böylece, İnönü ile Peker anlaşmazlığa düşmüş ve Peker tedirgin olmaya başlamıştır.⁵³

İsmet İnönü aradaki bu soğukluğa rağmen, 16 Ağustos 1947'de İstanbul'a giderken Recep Peker'i de yanına almıştır. İnönü, seyahat sırasında, Peker'e DP'nin sürekli gündeme getirdiği *Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu*'nun değiştirilmesine dair hazırlıkların tamamlanmasını ve Meclis'in ilk toplantısına yetiştirmesini istemişse de, Peker buna da karşı çıkmış ve kanunda değişiklik yapılmasının DP'ye taviz verme anlamına geleceğini, dolayısıyla kanunun görüşülebileceğini, ancak değiştirilemeyeceğini söylemiştir. İnönü'nün "Neden?" sorusuna karşılık olarak da siyasi atmosferin uygun olmadığı yanıtını vermiştir.⁵⁴ Bu gelişme de İnönü'nün Peker ile çalışma ortamının tükenmesinde doğrudan etkili olmuştur.

Zaten bundan sonra Peker, kendi gibi düşünen ve *Pekerciler* olarak bilinen CHP'li milletvekilleriyle İnönü'ye karşı parti içi faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. 26 Ağustos'ta toplanacak olan CHP Meclis Grubu toplantısı öncesinde yaşanan bu gelişmeler basında da geniş yer almıştır. 23 Ağustos tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Recep Peker Hükümetinin partide tartışmayı tahrik edeceği ve böylece hükümetin istifa edeceğine dair uzun zamandan beri süregelen söylentilerin boşa çıkarılacağı belirtiliyordu.⁵⁵

Gerçekten de, 25 Ağustos'tan itibaren Pekerciler Meclis kulislerinde geniş bir propaganda faaliyetine girişmişlerdir.⁵⁶ Amaçları olabildiğince çok

⁵² İnönü İstanbul'da 4 Ağustos'ta Başbakan Recep Peker ile yaptığı görüşmeyi şu şekilde aktarmaktadır: "Başbakan geldi. Benim yeni politikamı takip etmek kudretini kendinde bulmadığını söyledi. Meclis'in açılmasına kadar (belki Eylül'e kadar) devam etmesinde mutabık kaldık." İnönü, *a.g.e.*, C. I, s. 471.

⁵³ Haldun Derin, *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken(1933-1951)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 215.

⁵⁴ Toker, *a.g.e.*, s. 196-197.

⁵⁵ Mekki Said Esen, "Hükümet Halk Partisi'nde Tartışmayı Tahrik Edecek", *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1947.

⁵⁶ Pekercilerin yoğun bir kulis faaliyeti içine girdikleri ve Recep Peker'in Meclis Grubu'nda güvenoyu isteyeceği herkesçe bilinen bir gerçektir. Erim'in anılarına da konu olan bu kulis faaliyetleriyle ilgili İnönü'yü uyaran Erim, Peker'in güvenoyu alması durumunda İnönü-

milletvekilini kendi taraflarına çekmek ve bu suretle Recep Peker'in Meclis Grubu'nun desteğini almasını sağlamaktı. Böylece Başbakan Peker'in İnönü'ye karşı belli bir güç gösterisinde bulunması mümkün kılınacaktı.⁵⁷

Bütün bu kulis faaliyetleri arasında 26 Ağustos günü CHP Meclis Grubu da toplanmıştır. Toplantıda uzun bir konuşma yapan Başbakan Recep Peker, on üç aydır iş başında olan Hükümetin iç politikasını ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Konuşmasında parti içi ve dışı muhalefetin kendisine ve hükümetine isnat ettiği “otoriter ve baskıcı bir yönetim anlayışına sahip olduğu” şeklindeki yaklaşımları kesin bir dille reddeden Peker, demokratik yaşamı yerleştirmek ve geliştirmek için her türlü güçlüğe göğüs germenin en temel görevi olduğunu ifade etmiştir. Aynı konuşmada 12 Temmuz Beyannamesi'ne de değinen Peker, beyannamenin devlet yönetiminde uzun süredir önemli bir konumda olan ve derin tecrübelerle sahip olan İnönü'nün, çatışmaların düşmanlık haline dönüşmesini önlemek ve demokrasiyi yerleştirmek amacıyla yayınladığını aktarmıştır. Hemen ardından, kendisinin de beyannameye destek verdiğini ve çeşitli çevrelerce sürekli gündeme getirilen Cumhurbaşkanı İnönü ile aralarında beyannameden dolayı anlaşmazlık ve çatışma olduğu türündeki söylentilerin doğruları yansıtmadığını vurgulamıştır. Konuşmasının sonunda gruptan güvenoyu da isteyen Peker, partililerin Hükümeti desteklemelerini rica etmiştir.⁵⁸

Sekiz saat süren toplantıda oldukça yoğun tartışmalar da yaşanmıştır. Hatta CHP grup toplantılarında ilk defa bir hükümet bu şekilde bir eleştiri yağmuruna maruz kalmıştır. Bu tartışmalar sırasında söz alarak Peker'i eleştirenler arasında Hamdullah Suphi Tanrıöver, Tahsin Banguoğlu, İsmail Rüştü Aksal gibi partililer yer almıştır.⁵⁹ Hamdullah Suphi'nin konuşmasına yansıyan “*Şimdi bizden oy alıp, Meclis ve grup benimle beraberdir diye mi İnönü'nün karşısına çıkacaksın*”⁶⁰ şeklindeki sözleri, hem Peker'e karşı tepkiyi hem de CHP'deki parti içi kaynamayı göstermesi açısından önemlidir.

nü'ye kafa tutacağını iddia etmektedir. Devamında da bunun önüne geçmek için ya güvenoyu verilmemesi ya da şimdilik güvenoyu istenmemesi şeklinde bir çözüm yolu önermektedir. Bkz. Erim, **a.g.e.**, C. I, s. 174.

⁵⁷ Peker tarafından bu iş için görevlendirilen milletvekilleri; Feridun Fikri Düşünsel, Muzafer Canbolat, Behçet Kemal Çağlar ve M. Ali Yörükler gibi isimlerdir. Rasih Kaplan, Necmettin Sahir Silan, Süreyya Örgüevren, Feyzullah Uslu, Muhittin Baha Pars ve Kemali Beyazıt gibi isimler de Pekerciler arasında yer alan partililerdir. Bkz. Toker, **a.g.e.**, s. 197.

⁵⁸ Başbakan Recep Peker'in 26 Ağustos 1947 tarihli Meclis Grup Toplantısı'ndaki demeci için bkz. **Ulus**, 29 Ağustos 1947; **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1947.

⁵⁹ Erim, **a.g.e.**, C. I, s. 175.

⁶⁰ Aktaran Toker, **a.g.e.**, s. 199; Erim, **a.g.e.**, C. I, s. 175.

Buna karşılık, Peker'in, Hamdullah Suphi'ye, İnönü ile aralarında herhangi bir anlaşmazlık olmadığı yönünde karşılık vermesi anlamlıdır. Çünkü Ağustos ayının hemen başında İnönü'ye giderek, yeni politika anlayışını takip etmeye muktedir olmadığını ve istifa etmek istediğini söyleyen Peker, aradan geçen yirmi gün gibi kısa bir sürenin sonunda söz konusu görüşmeyi ve istifa talebini unutmuş gibidir. Ancak Peker'in bu tartışmalardan sonra Meclis Grubu toplantısında güç kazandığı ve hükümete güvenoyu verenlerin sayısının arttığı şeklinde yorumlar yapılmıştır.⁶¹

Nitekim bu tartışmalar arasında güven oylamasına geçilmiş ve yapılan açık oylamada (oylamanın açık yapılmış olması dikkat çekicidir), Recep Peker Hükümeti, 303 milletvekilinden güvenoyu alırken, 35 milletvekili güvensizlik oyu vermiştir.⁶² Böylelikle Recep Peker büyük bir çoğunlukla güvenoyu almış ve iş başında kalmıştır. Ancak Peker, partinin genç milletvekillerinden yoğun bir tepki beklemediği için manevi olarak olumsuz etkilenmiş ve ne olursa olsun belli bir oranda güç yitirmiştir. Gerçekten de oybirliğine alışık olan bir partide 35 güvensizlik oyunun kullanılmış olması, Recep Peker'i sarsmıştır. 26 Ağustos gününü tarihi bir gün olarak değerlendiren Nihat Erim, toplantıda genç ve aydın milletvekillerinin hem yapmış oldukları konuşmalarla hem de güvensizlik oyu kullanmalarıyla Pekercilere karşı adeta ayaklandıklarını vurgulamaktadır. Erim'e göre CHP'nin köy zihniyetinden kurtuluşunun ilk ve en önemli adımı böylelikle atılmış oluyordu.⁶³

Söz konusu güven oylaması CHP'de bir süredir gündemde yoğun yer bulan ve kaç kişiden oluştuğu bilinmeyen ılımlılar kanadının tezahürünü ifade etmektedir. Türk siyasal yaşamında *Otuzbeşler* adını alan grup şu isimlerden oluşmuştur:

Ali Fuat Cebesoy, Kasım Gülek, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Nihat Erim, Vedat Dicleli, Cavit Oral, Ali Kemal Yiğitoğlu, Tahsin Banguoğlu, Fahri Kurtuluş, İsmail Rüştü Aksal, Nazif Ergin, Mahmut Nedim Gündüzalp, Said Odyak, Muhtar Ertan, Sinan Tekelioğlu, Tezer Taşkiran, Celal Sait Siren, Hasan Şükrü Adal, Kasım Ener, Avni Refik Berkman, Muhsin Adil Binal, Şevket Raşit Hatiboğlu, İhsan Hamit Tiğrel, Cevat Dursunoğlu, Sedat Çumralı, Suud Kemal Yetkin, Hilmi Öztarhan, Raşit Börekçi, Abdurrahman

⁶¹ Nihat Erim, "Bay Peker ve Meselesi", *Ulus*, 04 Aralık 1947; *Karpat*, a.g.e., s. 287; *Toker*, a.g.e., s. 199-200.

⁶² Basında güvenoyu sayısı 303, güvensizlik oyu sayısı 34 olarak verilmiştir. Son anda oylamaya katılarak güvensizlik oyu kullanan Memduh Şevket Esendal da listeye eklendiğinde sayı otuz beşe yükselmiştir. Bkz. *Ulus*, 27 Ağustos 1947; *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1947.

⁶³ Erim, a.g.e., C. I, s. 175.

*Melek, Hilmi Hakkıoğlu, Osman Agan, Kamil Kitapçı, Bekir Kaleli ve Vehbi Sarıdal.*⁶⁴

Aslında güvensizlik oyu kullananların sayısı 34'tür. Grup toplantısına son anda yetişen *Memduh Şevket Esendal* oy kullanamamıştır. Ancak Esendal müracaatta bulunarak oy kullanamadığını belirtmiş ve güvensizlik oyu kullanacağını kayda geçirmiştir. Böylelikle güvensizlik oyu kullananların sayısı otuz beşe yükselmiştir.⁶⁵

Anlaşılan o ki, *Otuzbeşler* grubunun 35 kişiden oluşması tamamen tesadüf eseridir. Nihat Erim de anılarında bu hareketi Recep Peker'e karşı kendisinin organize ettiğini belirtmekle birlikte sayının tamamen tesadüfen ortaya çıktığını aktarmaktadır.⁶⁶ Bu sayının tesadüf eseri ortaya çıktığını dönemin basınında öne sürülen iddialarda da gözlemlemek mümkündür. Cumhuriyet gazetesinin 28 Ağustos tarihli haberindeki iddiaya göre, güven oylamasının kapalı usulle yapılması durumunda güvensizlik oyu verenlerin sayısının yüz elliye bulabileceği ifade edilmiştir.⁶⁷ Dolayısıyla ılımlıların Meclis Grup toplantısı öncesinde Recep Peker'e karşı bir kulis faaliyeti yürütmüş oldukları bir gerçek olmakla birlikte, bir grup psikolojisiyle hareket ettiklerini söylemek pek de mümkün değildir. Ancak, 26 Ağustos günü yapılan oylamadan sonra ılımlılar bir grup hüviyeti kazanmış ve bir araya gelerek izleyecekleri yol konusunda çeşitli toplantılar yapmaya başlamışlardır. Daha açık bir ifadeyle *Otuzbeşler* adı verilen grup, CHP içinde Recep Peker ve Hükümetine karşı ortaya çıkan bir muhalif hareket olmakla birlikte, bu hareket güven oylaması öncesinde değil, sonrasında belirginlik kazanmıştır.

Recep Peker'e karşı *Otuzbeşler* grubunun oluşmasında, İsmet İnönü'nün etkisinin olup olmadığı konusu da tartışılmaya değer bir konudur. İnönü anılarında bu konuyla ilgili herhangi bir girişiminden söz etmezken sadece Recep Peker'in güvenoyu talebinde bulunmasını kendisine karşı bir girişim anlamı taşıdığını aktarmaktadır.⁶⁸

⁶⁴ Tunaya, **a.g.e.**, s. 563-564. Çeşitli kaynaklarda *Otuzbeşler* listesi yer almakta, ancak bu listelerdeki birkaç isimde farklılıklar söz konusudur. Bila'nın verdiği listede *Ali Kemal Yiğitoğlu, Raşit Börekçi* ve *Hilmi Öztarhan* yer almamaktadır. Hikmet Bila, **CHP Tarihi (1919-1979)**, Doruk Matbaacılık, Ankara, 1979, s. 219-220. Erim de verdiği listede *Tezer Taşkıran* yerine *General Fikri* ismine yer vermiştir. Erim, **a.g.e.**, C. I, s. 176.

⁶⁵ **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1947.

⁶⁶ Erim, **a.g.e.**, C. I, s. 307.

⁶⁷ "*CHP Grubu Toplantısının Akisleri*", **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1947.

⁶⁸ İnönü, **a.g.e.**, C. I, s. 474.

Otuzbeşler grubunun lideri olarak ön plana çıkan Nihat Erim de anlarında, grubun oluşum safhasına ve gelişimine oldukça geniş yer vermekle birlikte, İnönü'nün isteği doğrultusunda bu işe giriştiklerine dair herhangi bir ifade kullanmamıştır. Ancak Erim, daha Meclis Grup toplantısı gerçekleşmeden birkaç gün önce İnönü'ye ılımlılar arasında yer alan Şevket Raşit, Memduh Şevket ve Nazif Ergin gibi isimlerin hükümete güvenoyu verip vermeme konusunda kendisinden işaret beklemediklerini ve ne yapmalarını istediğini sorduğunu, ancak İnönü'nün bu soruya karşılık olarak, “*nasıl isterse öyle oy versinler*” şeklinde cevap verdiğini belirtmektedir.⁶⁹

Konuyla ilgili bilgiler vermeye devam eden Nihat Erim, İnönü ile yaptığı diğer görüşmelerden de birtakım kesitler vermiş ve İnönü'nün böyle bir harekete sıcak baktığını vurgulamanın yanı sıra grubun izlemesi gereken yol ve yöntem konusunda düşüncelerini sürekli İnönü ile paylaştığından ve ondan fikir sorduğundan söz etmiştir.⁷⁰

Dönemin CHP Genel Sekreteri olan Hilmi Uran da *Otuzbeşler* grubuna değinmiştir. Ancak Uran, Recep Peker'in Meclis'te etrafına bir taraftar kitle si toplayarak İnönü'nün vesayetinden kurtulma çabaları karşısında İnönü'nün Peker'e mukabil bir hizip olarak *Otuzbeşler*'i yarattığını belirtmekte, hatta Nihat Erim'in bu gelişmeden sonra İnönü'nün gözdesi olduğunu iddia etmektedir.⁷¹

Asım Us da 26 Ağustos tarihli CHP Meclis Grup toplantısını aktarırken güvensizlik oyu kullanan *Otuzbeşler* grubunun İsmet İnönü'ye yakın isimler olmasına şüpheyle yaklaşmakta ve bu gelişmenin İnönü ile bağlantılı olabileceğini ima etmektedir.⁷² Nadir Nadi ise İnönü'nün *Otuzbeşler* grubunu oluşturmak gibi bir girişimde bulunmasından bahsetmemekle birlikte, Recep Peker ile ılımlılar arasındaki mücadeleyi Peker'in kaybetmesini ve istifa etmesini İnönü'nün bütün ağırlığıyla *Otuzbeşler* grubuna doğru kaymasına bağlamaktadır.⁷³ Giritlioğlu da *Otuzbeşler* grubunun İnönü tarafından Peker'in karşısına çıkarılan bir grup olduğu ihtimali üzerinde durmaktadır.⁷⁴

Dönemi ele alan çalışmaların önemli bir kısmı Hilmi Uran'ın anılarını referans alarak *Otuzbeşler* grubunun Recep Peker'e karşı İnönü tarafından

⁶⁹ Erim, a.g.e., C. I, s. 174.

⁷⁰ Bu görüşmelerle ilgili geniş bilgi için bkz. Erim, a.g.e., C. I, s. 183-206-207.

⁷¹ Uran, a.g.e., s. 383.

⁷² Asım Us, **Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları (1930-1950)**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966, s. 714.

⁷³ Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979, s.330.

⁷⁴ Giritlioğlu, a.g.e., C.I, s.200.

oluşturulduğunu iddia ederken, diğer bir kısmı ise bu hareketin İnönü tarafından hoş karşılandığını öne sürmektedirler.⁷⁵

Bu bilgiler ışığında *Otuzbeşler* grubuna dair yapılacak en isabetli tespit, bu grubun 26 Ağustos 1947'de toplanan CHP Meclis Grubu'nda Recep Peker'in isteği üzerine yapılan güven oylamasında ortaya çıktığı, daha önce böyle bir grubun varlığının söz konusu olmadığıdır. Diğer taraftan *Otuzbeşler* grubunu İnönü'nün Recep Peker'e karşı oluşturduğu da sağlıklı bir yaklaşım değildir. Nitekim kuruluşundan itibaren Türk siyasetinin en üst kademelerinde yer alan İsmet İnönü'nün CHP'de hizipler yaratarak Recep Peker'den kurtulmak istemesi, pek de mantıklı değildir. Bununla birlikte, İnönü'nün, parti içi dengeleri sağlamak ve Peker'in gücünü sınırlamak için, *Otuzbeşler* grubuna olumlu yaklaştığı ve bu harekete sıcak baktığı söylenebilir.

Otuzbeşler grubu, büyük bir çoğunluğu Memduh Şevket Esendal'ın çabaları sonucunda Meclis'e girmiş olan genç milletvekillerinden oluşmuştur.⁷⁶ Grupta yer alan milletvekillerinin önemli bir kısmı yirminci yüzyılda doğmuş ve yüksek öğrenimlerini Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim kurumlarında tamamlamıştır. Dolayısıyla *Otuzbeşler* grubu, Kemalist bakış açısını ve onun demokratik içeriğini özümsemiş bir kitleden oluşmuştur.⁷⁷ Bunun yanı sıra, *Otuzbeşler* grubunu oluşturan milletvekillerinin TBMM'de pek fazla tanınmadığı da bir gerçektir.

Otuzbeşler'in siyasi düşüncelerine bakıldığında ise grup mensuplarının Recep Peker'e ve genel anlamda tek-parti rejimi taraftarlarına göre daha uzlaşmacı oldukları dikkat çekmektedir.⁷⁸ Siyasete daha liberal bir pencereden bakan grup, iktidar-muhalefet ilişkilerinin yumuşaması gerektiğini ileri sürmüş ve ancak bu şekilde hem CHP'de hem de Türkiye'de demokratik dönüşümün gerçekleşebileceğini savunmuştur.⁷⁹ *Otuzbeşler* grubunun lideri Nihat Erim'e göre CHP yeniden teşkilatlanmalı, gençlerin önü açılmalı ve tek-parti zihniyetinden sıyrılmamış olanlar partiden tasfiye edilmelidir.⁸⁰

⁷⁵ Bkz. Tunaya, **a.g.e.**, s. 563-564; Goloğlu, **a.g.e.**, s.175-176; Aydemir, **a.g.e.**, C. I, s. 463-465; Karpaz, **a.g.e.**, s. 285; Burçak, **a.g.e.**, s. 144.

⁷⁶ Bila, **a.g.e.**, s. 220.

⁷⁷ Frederich W. Frey, **The Turkish Political Elite**, Massachusetts M.I.T. Press, Cambridge, 1965, s. 353.

⁷⁸ Karpaz, **a.g.e.**, s. 285.

⁷⁹ Nihat Erim, "İstihaleler Arefesinde", **Ulus**, 09 Ağustos 1947.

⁸⁰ Erim, **a.g.e.**, C. I, s. 207.

Grup, başlangıçta herhangi bir hükümette görev almamayı ve sadece parti içinde hükümeti eleştirmeyi kendisine ilke edinmiştir.⁸¹

Otuzbeşler grubunun bir başka özelliği de devlet başkanlığı ile CHP başkanlığının aynı kişide toplanmaması gerektiği yönündeki düşüncesidir. Grup üyelerinin bu konuda DP'lilerle aynı görüşü savunmaları dikkate değerdir.⁸²

Recep Peker'e karşı ortaya çıkan *Otuzbeşler* grubunun uyandırdığı yankı ve doğurduğu sonuçlarla ilgili olarak da farklı düşünceler söz konusudur. *Otuzbeşler* hareketi genel itibarıyla CHP'nin bir iç buhranı olarak ele alınırken, CHP'nin bu buhrandan daha güçlü bir parti olarak çıkacağı fikri ileri sürülmüştür. Hatta CHP'de gerçekleşen bu dönüşümle birlikte, hem CHP için hem de Türk siyasal yaşamı için özgürlükler ve demokrasi açısından parlak bir dönemin başlayacağını altı çizilmiştir.⁸³

Buna karşılık, *Otuzbeşler* grubunu, CHP'nin DP karşısında kendi eliyle yaratmış olduğu bir zaafı olarak değerlendirenler de vardır. Buna gerekçe olarak da grubun ortaya çıkışından sonra muhalif çevrelerin ve basının *Otuzbeşler* dışında kalan CHP'lileri sürekli gözden düşürmeye çalışması gösterilmektedir.⁸⁴

Nitekim 26 Ağustos 1947 tarihinden sonraki dönemde *Otuzbeşler*, güven oylamasından sonra iş başında kalan Recep Peker'e karşı muhalif tavırlarını devam ettirmişlerdir. Peker'in bir an önce istifa etmesi gerektiğine inanan *Otuzbeşler* bundan sonra bir araya gelerek bir yol haritası belirlemeye çalışmışlar ve kendileri gibi düşünenleri etraflarına toplayarak sayılarını arttırmaya yönelik çaba sarf etmişlerdir.⁸⁵

⁸¹ Bila, a.g.e., s.221.

⁸² Bila, a.g.e., s.218.

⁸³ Nadir Nadi, "Atmosfer", *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1947; *Tanin*, 15 Ağustos 1947; *Karpat*, a.g.e., s. 285-291; Şevket Süreyya Aydemir de bu görüşe yakın bir düşünceye sahiptir. Ancak Aydemir'e göre bu atmosferin yakalanamamasının sebebi DP liderleridir. Bkz. Aydemir, a.g.e., C. II, s. 464-465.

⁸⁴ Uran, a.g.e., s. 383; Bila, a.g.e., s.221. Söz konusu görüş bir yanıyla gerçekleri yansıtmaktadır. Çünkü kendi içinde bir çatışma yaşamakta olan CHP'nin zayıflaması hatta bölünmesi yönünde umuda kapılan bazı muhalifler bu durumdan faydalanmak için birtakım girişimlerde bulunmuşlardır. Mesela 19 Aralık 1947 tarihli *Ulus* gazetesinde *Kışkırtıcıya Cevap* başlığıyla çıkan habere göre Hikmet Bayur, *Kudret* gazetesine verdiği demeçte *Otuzbeşler* grubuna partiden ayrılımlarını tavsiye etmiş, böylece CHP'de var olan gruplaşmayı bölünmeye götürmeye çalışmıştır. *Ulus*, 19 Aralık 1947.

⁸⁵ Erim, a.g.e., C. I, s. 177; Toker, a.g.e., 202.

Recep Peker'in başbakanlığının sonunu getiren gelişme de bu sıralarda meydana gelmiştir. Kısa bir süre önce Meclis Grubu'ndan güvenoyu alan Peker, bazı bakanları değiştirmek istemiş ve kabine üyelerinin bir kısmının yıprandığını gündeme getirerek konuyu Cumhurbaşkanı İnönü'ye de açmıştır.⁸⁶ Oysa dönemin basın organlarında da geniş yankı uyandırdığı üzere, söz konusu kabine daha birkaç gün önce güvenoyu alarak iş başında kalmayı başarmıştı.⁸⁷

Bunun üzerine İnönü, bu tür bir değişikliğin oldukça önemli olduğunu belirterek, durumun bir an önce kamuoyuna duyurulması gerektiğini ifade etmiş ve TBMM tatile girmeden önce söz konusu değişikliğin görüşülmesini istemiştir. Buna karşılık Peker ise kabinede yapmayı düşündüğü değişikliklerle ilgili hazırlıkları ancak Meclis tatile girdikten sonra tamamlayabileceğini söylemiştir. İnönü ile Peker'in ilişkileri bu gelişme üzerine daha da gerilmiş ve hemen ertesinde, 4 Eylül'de, toplanan CHP Meclis Grubu'nda Recep Peker, Hükümetin altı bakanını değiştirmek istediğini dile getirmiştir. Böyle bir ortamda ve *Otuzbeşler* grubunun şiddetli eleştirileri arasında oylamaya gidilmiş ve yapılan oylama sonucunda Recep Peker'in değişiklik isteği 47'ye karşı 194 oyla kabul edilerek Hükümetin altı bakanı değişmiştir.⁸⁸

Recep Peker, parti meclis grubunda yapılan oylama sonucunda istediği değişiklikleri yapmayı başarmış ama geri dönülmez bir yola da girmiştir. Çünkü parti içinde kendisine muhalif olanların sayısı 35'ten 47'ye çıkmıştır. Daha da önemlisi İsmet İnönü ile Recep Peker arasındaki soğukluk daha da artarken, Peker ve Pekercilerin parti üzerindeki etkisi iyice azalmış ve Hükümetin geleceğine dönük tartışmalar da yoğunlaşmıştır.

Nitekim bu gelişmelerin hemen ardından 8 Eylül 1947 günü CHP Divanı toplanmış ve Recep Peker'in beklenen istifasını hızlandıran gelişmeler yaşanmıştır. Recep Peker, kurultaya sunduğu teklifte, Başbakan'ın aynı za-

⁸⁶ Nihat Erim, "*Bay Peker ve Meselesi*", **Ulus**, 04 Aralık 1947.

⁸⁷ Nadir Nadi, "*İntikal Sarsıntıları*", **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1947; Nadir Nadi, "*35'ler ve 47'ler*", **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1947.

⁸⁸ *Otuzbeşler* grubunun önde gelen isimleri olan Nihat Erim ve Tahsin Banguoğlu, bakanlarda değişiklik yapılması yerine Recep Peker Hükümeti'nin toptan istifa etmesi gerektiğini savunarak bu girişime karşı çıkmışlardır. **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1947; Erim, **a.g.e.**, C. I, 182; Karpaz, **a.g.e.**, s. 287. Yapılan değişiklikler sonucunda; Milli Savunma Bakanı Cemil Cahit Toydemir'in yerine Münir Birsal, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in yerine Münir Hüsrev Göle, Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta'nın yerine Cavit Ekin, Tarım Bakanı Faik Kurdoğlu'nun yerine Şevket Adalan, Çalışma Bakanı Sadi Irmak'ın yerine Tahsin Bekir Balta ve Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın yerine Nazmi Keşmir gibi isimler kabinede yer almıştır. **Ulus**, 5 Eylül 1947; **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1947.

manda Parti Genel Başkan Vekili olmasını talep etmiştir. Söz konusu teklifin kabul edilmesi Başbakan'ın parti içinde bütün ipleri eline alması anlamına gelmektedir. Teklife karşı çıkanların başında *Otuzbeşler* grubunun lideri Nihat Erim olmuş ve düşüncesini; "*Belki prensip olarak bu teklif doğrudur. Fakat Recep Peker otoriter ve totaliter bir şahıstır. Onunla şimdi, bu statüsünde uğraşmıyoruz. Bir de partiyi ele geçirirse ne olur?*" sözleriyle dile getirmiştir.⁸⁹

Her ne kadar Recep Peker, Nihat Erim ile Ulus gazetesi sütunlarında adeta söz düellosuna dönüşen karşılıklı yazışmalarında partililerin çoğunun söz konusu teklife karşı çıktıkları gerçeğini görememişse de, birçok partili Recep Peker'e karşı açıkça cephe almış ve teklif kabul edilmemiştir.⁹⁰

Bu gelişmeden hemen sonra da Recep Peker, sağlık sorunlarını gerekçe göstererek 9 Eylül 1947 günü Başbakanlıktan istifa etmiş ve İnönü yeni kabineyi kurmak üzere CHP'nin ılımlıları arasında yer alan *Hasan Saka*'yı görevlendirmiştir. CHP içindeki demokratik dönüşümü tetikleme açısından *Otuzbeşler* hareketinin bir sonucu ya da başarısı olarak değerlendirilebilecek olan Recep Peker'in istifası, muhalif çevreler tarafından da olumlu karşılanmıştır.⁹¹

Ancak Recep Peker, Başbakanlıktan istifa etmesine rağmen CHP içindeki çatışma belli bir süre daha devam etmiştir. Hasan Saka Hükümeti döneminde iktidar-muhalefet ilişkileri yumuşamaya başlamışsa da CHP'deki çatışma sürmüştü ve bu çatışma, oldukça önemli kararların alındığı *Yedinci Büyük Kurultay*'da kendini iyice hissettirmiştir.⁹²

Otuzbeşler ile Pekerciler arasında yaşanan yoğun tartışmaların gölgesinde toplanan kurultayda; devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirin-

⁸⁹ Toker, a.g.e., s. 206.

⁹⁰ Nihat Erim ile Recep Peker arasında yaşanan çatışmanın Ulus gazetesinde adeta sözlü düelloya dönüştüğü, Recep Peker'e karşı Otuzbeşler grubunun oluşumuna ışık tutan ve Recep Peker'in istifa sürecine açıklık getirerek diğer basın organlarında da oldukça geniş yer bulan karşılıklı yazışmaları için bkz. Nihat Erim, "*Bay Peker ve Meselesi*", **Ulus**, 4 Aralık 1947; Nihat Erim, "*Bay Peker ve Meselesi II*", **Ulus**, 5 Aralık 1947; Nihat Erim, "*Bay Peker ve Meselesi III*", **Ulus**, 6 Aralık 1947; Nihat Erim, "*Bay Peker ve Meselesi IV*", **Ulus**, 7 Aralık 1947; Recep Peker, "*Bay Recep Peker Bay Nihat Erim'in Yazılarına Cevap Veriyor*", **Ulus**, 20 Aralık 1947; Nihat Erim, "*Bay Recep Peker ve Meselesi-Cevaba Cevap-*", **Ulus**, 21 Aralık 1947.

⁹¹ Vatan gazetesi Hükümetin istifa haberine "*Recep Peker Nihayet İstifa Etti*" şeklinde yer verirken, DP Genel Başkanı Celal Bayar yaptığı açıklamada bu gelişmenin kendileri için sürpriz olmadığını ifade etmiştir. **Vatan**, 10 Eylül 1947.

⁹² Burçak, a.g.e., s. 144.

den ayrılması, valilerin aynı zamanda parti il başkanı olması geleneğine son verilmesi, partiye girme yaşının 22'den 18'e indirilmesi gibi kararlar alınmış ve CHP'nin ileriye dönük bir parti haline gelmesi yolunda kapılar aralanmıştır.⁹³

Parti Genel Başkanlığı oylamasında İsmet İnönü 595 oy alırken, Recep Peker adaylığını koymamasına rağmen 25 oy almış ve böylece gruplaşma liderlik düzeyine kadar çıkmıştır. Pekerciler Genel Başkan Vekilliği oylamasında ise adeta gövde gösterisi yapmış ve İsmet İnönü'nün adayı olan Hilmi Uran'a karşı adaylığını koyan Recep Peker 129 oy almıştır. Ancak yine de Hilmi Uran 328 oy alarak Genel Başkan Vekilliği'ne seçilmiştir.⁹⁴ Peker ve Pekercilerin kesin yenilgisi olarak değerlendirilen bu gelişmeden sonra, Recep Peker Parti Divanı üyeliğinden de istifa etmiş ve ölümüne kadar pasif bir siyaset izlemiştir.⁹⁵

Recep Peker ve Pekerciler tasfiye edildikten sonra *Otuzbeşler* grubu parti içerisindeki varlığını belli bir süre daha devam ettirmiştir. Hatta demokratikleşme yolunda İnönü'nün yanında yer alan grubun düşünceleri bir anlamda CHP'nin resmi politikası olurken, grup gücünü giderek arttırmış ve sesini iyice duyurmaya da başlamıştır.

Ancak Haziran 1948'in sonlarında *Otuzbeşler*'in önde gelen isimlerinden Nihat Erim ve Tahsin Banguoğlu gibi milletvekillerinin *II. Hasan Saka Hükümeti*'nde yer almaları üzerine, ortaya çıktığı sıralarda parti içi mücadelede herhangi bir kimsenin tarafının tutulmaması ve hiçbir hükümette görev alınmaması gibi prensip kararları alan *Otuzbeşler* grubu, dinamizmini kaybetmeye başlamış ve dağılmaya yüz tutmuştur.

Hatta *Otuzbeşler* grubunun lideri Nihat Erim, Aralık 1948 itibariyle grubun dağıldığını ve gruba dâhil olmadığını; "*Ben hükümete girdikten sonra hizipçilik yapamam. İçinde bulunduğum kabinenin muvaffakiyetine çalışmaktayım. Benimle kim beraber gelirse onunla işbirliği yaparım. 35'ler filan kalmamıştır yahut varsa ben oraya dâhil değilim artık. Çünkü muayyen fikir ve ideal için mücadele olmaktan çıkarıldı, günlük politika haline sokuldu.*" sözleriyle belirtmek gereği duymuştur.⁹⁶

Bu gelişmelerden sonra dağılmasına rağmen uzun bir süre gündemde kalan *Otuzbeşler* grubu mensupları daha sonra ortak bir zeminde birleşme-

⁹³ Bila, a.g.e., s. 224-225.

⁹⁴ Toker, a.g.e., s. 208.

⁹⁵ Bila, a.g.e., s. 230; Karpat, a.g.e., s. 288-289.

⁹⁶ Erim, a.g.e., C.I, s. 309.

dikleri gibi, CHP'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerini kaybetmesinin müsebbibi olarak görülmüş ve çeşitli suçlamalara maruz kalmışlardır.

Sonuç

Atatürk'ün ölümü ve yerine İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle hem CHP hem de Türk siyasal hayatı açısından yeni bir dönem başlamıştır. 14 Mayıs 1950 tarihine kadar devam eden *Milli Şef* döneminin dış politikadaki en önemli olayı kuşkusuz İkinci Dünya Savaşı olurken, iç politikada Demokrat Parti'nin kurulmasıyla ortaya çıkan yeni siyasal tablo uzun döneme yansiyacak izler bırakmıştır.

Demokrat Parti'nin kurulmasıyla başlayan çok partili siyasal yaşam, iktidar partisi olan CHP'nin de kendisini sorgulamasına yol açmış ve parti içi mücadele su yüzüne çıkmıştır. Özellikle 1946 yılında yapılan çok partili ve tek dereceli seçimler sonrasında, CHP içinde gelişen siyasal rekabet, otoriter eğilimler ile demokrasi yanlıları arasındaki iç çekişme olarak kendini göstermiştir. Bu dönemde otoriter eğilimlerin temsilcisi olan Recep Peker ve çevresinin karşısına, daha ılımlı bir siyaseti öneren *Otuzbeşler* adı verilen grup çıkmıştır.

Aralarında Ali Fuat Cebesoy, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Memduh Şevket Esendal gibi deneyimli isimlerin yanı sıra, çoğunluğunu isimsiz ve genç politikacıların oluşturduğu otuz beş kişilik bu grup –ki bu otuz beş rakamı tamamen tesadüftür- Recep Peker'e karşı çıkan, İnönü'ye yakın duran bir siyasal girişim olarak tarihe geçmiştir. Bu açıdan bakıldığında *Otuzbeşler*'in CHP içinde iktidara mı, muhalefete mi yakın olduğu konusu oldukça tartışmalıdır. CHP içinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü merkez aldığımız takdirde, *Otuzbeşler* iktidara yakın bir harekettir. Buna karşılık Başbakan Recep Peker'in bulunduğu yerden hareket edilirse, bu kez *Otuzbeşler*'i muhalif bir hareket olarak nitelenmek hiç de yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda *Otuzbeşler*'i hem iktidar hem de muhalefet özellikleri taşıyan bir grup olarak ele alabiliriz. Tabii *Otuzbeşler*'in gerçekten siyasal bir grup olup olmadıkları da tartışmalıdır. Bu bağlamda, kendiliğinden gelişen ve bir oylama sonucu aynı yönde hareket eden insanların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bir topluluk olduğunu söylemek de mümkündür.

Otuzbeşler'i savundukları siyasal düşünceler açısından değerlendirecek olursak, bu grubu iktidardaki CHP içinden otoriter eğilimlere karşı tepki olarak gelişen, diyaloga açık, siyaseten yumuşamayı öneren, uzun soluklu olmayan dönemselsel bir hareket olarak görebiliriz. Diğer yandan söz konusu grubun İsmet İnönü ile ters düşmemek için hassas davrandığını, Cumhurbaşkanı'nın 12 Temmuz Beyannamesinin bir gereği olarak partiler üstü rolünü desteklediklerini öne sürmek de hiç abartı değildir. Daha açık bir ifadeyle

İsmet İnönü'nün partiler üstü bir cumhurbaşkanı olma tercihinin parti içinde de gruplar üstü olmasını istediklerini söyleyebiliriz. Ancak burada tartışılması gereken belki de en önemli konu, *Otuzbeşler*'in demokrasiyi içselleştirdikleri için mi, yoksa sadece Recep Peker'in uygulamalarından rahatsız oldukları için mi daha ılımlı bir siyaset tarzına yöneldikleridir. Bu noktada, Nihat Erim'in demokrasilerde hürriyetlere bazen şal örtülebileceği yolundaki görüşü *Otuzbeşler*'in dünya görüşü hakkında ipucu verebilir.

Otuzbeşler'i oluşturan milletvekilleri, çok partili siyasal yaşama geçildiği günlerde, CHP'nin bu yeni döneme uyum sağlaması için değişim ve dönüşümü savunmuşlardır. Ancak söz konusu harekete karşı çıkanlar, CHP'nin 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimleri kaybetmesinden ve iktidardan ayrılmasından *Otuzbeşler*'i sorumlu tutmuşlardır. Daha açık bir deyişle CHP'nin seçimleri kaybetmemesi ve iktidarda kalması için değişim ve dönüşümü öneren *Otuzbeşler*, bazı çevrelerce iktidarın kaybedilmesinin müsebbibi olarak görülmüşlerdir.

KAYNAKÇA**Arşiv****Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi****BCA 490.01/6/28/7****BCA 490.01/5/27/17****TİTE Arşivi****Kitap ve Makaleler**

Ağaoğlu, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çeviren Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul, 2007.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

Bayar, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes**, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, (Derleyen İsmet Bozdağ), İstanbul, 1986.

Bila, Hikmet, **CHP Tarihi (1919-1979)**, Doruk Matbaacılık, Ankara, 1979.

Burçak, Rıfki Salim, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş(1945-1950)**, Olgaç Yayınevi, 1979.

CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

CHP Nizamnamesi (Beşinci Büyük Kurultayın 1 Haziran 1939 tarihindeki toplantısında kabul edilmiştir), Ankara, Ulus Basımevi, 1939.

CHP Tüzüğü (26.12.1938 tarihinde Üsnomal toplanan Büyük Kurultay tarafından onaylanmıştır), Recep Ulusu Basımevi, Ankara, 1938.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)**, Cilt I, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004.

Derin, Haldun, **Çankaya Özel Kalemini Anımsarken(1933-1951)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

Erim, Nihat, "Bay Peker ve Meselesi II", **Ulus**, 5 Aralık 1947.

_____, "Bay Peker ve Meselesi III", **Ulus**, 6 Aralık 1947.

_____, "Bay Peker ve Meselesi IV", **Ulus**, 7 Aralık 1947.

_____, "Bay Peker ve Meselesi", **Ulus**, 04 Aralık 1947.

_____, "Bay Recep Peker ve Meselesi-Cevaba Cevap-", **Ulus**, 21 Aralık 1947.

_____, "Bundan Sonrası", **Ulus**, 15 Temmuz 1947.

- _____, “*İnönü’yü Dinledikten Sonra*”, **Ulus**, 19 Temmuz 1947.
- _____, “*İstihaleler Arefesinde*”, **Ulus**, 09 Ağustos 1947.
- _____, **Günlükler (1925-1979)**, Cilt I, (Hazırlayan Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Eroğul, Cem, “*Çok Partili Düzenin Kuruluşu*”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge Yayınları, İstanbul, 1990.
- Esen, Mekki Said, “*Hükümet Halk Partisi’nde Tartışmayı Tahrik Edecek*”, **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1947.
- Frey, Frederich W., **The Turkish Political Elite**, Massachusetts M.I.T. Press, Cambridge, 1965.
- Giritlioğlu, Fahir, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii**, Cilt I, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.
- Goloğlu, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş(1946-1950)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982.
- İnönü, İsmet, **Defterler(1919-1973)**, (Hazırlayan Ahmet Demirel), Cilt I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Karpat, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Koçak, Cemil, “*Siyasal Tarih*”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, (Hazırlayan Sina Akşin-Bülent Tanör-Korkut Boratav), Cilt I, Milliyet Kitaplığı, İstanbul.
- _____, **Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti**, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- _____, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi(1938-1945)**, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Konyar, Hürriyet, **CHP, Ulus ve Kemalist İlkeler**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.
- Nadi, Nadir, “*35’ler ve 47’ler*”, **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1947.
- _____, “*Atmosfer*”, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1947.
- _____, “*İntikal Sarsıntıları*”, **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1947.
- _____, **Perde Aralığından**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979.
- Öz, Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım(1923-1945)**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.
- Peker, Recep, “*Bay Recep Peker Bay Nihat Erim’in Yazılarına Cevap Veriyor*”, **Ulus**, 20 Aralık 1947.

Sertel, M. Zekeriya, **Hatırladıklarım(1905-1950)**, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1968.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 7, Cilt 20.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 3.

Timur, Taner, **Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973), Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

Türkiye İstatistik Kurumu, Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2007), TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s.7

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952.

Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.

Uran, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım(1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Us, Asım, **Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları (1930-1950)**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim(1922-1971)**, Cilt II, (Hazırlayan Erol Şadi Erdinç), Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (Çeviren Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Sürelî Yayınlar

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Tanin

Ulus

Vatan